

Coodarbeşim Destanı'ndaki Özolgu Yapıları¹

Ali YEŞİLDAĞ²

Coodarbeşim Destanı'ndaki Özolgu Yapıları

Özet

Latince *realis*, *realia* 'somut' anlamına gelen ve toplumların somut değerlerini yansıtan özolgu kavramı 'yaşam' kavramıyla yakından ilgilidir. Özolgular; toplumların tarih, kültür ve yaşam tarzlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve diğer milletlerde bulunmayan ifadelerdir. Edebiyat alanında özolgu terimine karşılık olarak egzotik sözcük, lokalizm, barbarizm, etnografizm, etnokültürel sözcük, boşluk vb. ifadeler kullanılmaktadır. Bu çalışmada, A. S. Yernagambetova'nın Kazak diline yönelik hazırladığı ve özolguların üç ana başlık altında ayırdığı tasniften yola çıkarak Kırgız kültürüne ait bir tasnif yapılmıştır. Coodarbeşim Destanı'ndaki özolguların tespit edileceği çalışmamızda özolgular üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümlerde çalışmanın kavramsal çerçevesinden ve yönteminden söz edilmiştir. Coodarbeşim Destanı'nda tespit edilen özolgular kısmında ise eserde tespit ettiğimiz özolgu yapıları başlıklara ayrılmıştır. Sonuç kısmında ise tespit edilen özolgulardan hareketle değerlendirmelerde bulunulmuş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Özolgu, kültürel dilbilim, Coodarbeşim Destanı, Kırgız kültürü, Kırgız Türkçesi

Realia Structures in the Coodarbeshim Epic

Abstract

The concept of *realia*, which means 'concrete' in Latin and reflects the concrete values of societies, is closely related to the concept of 'life'. *Realia*; expressions that arise depending on the history, culture and life styles of societies and do not exist in other nations. The term of *realia*, in field of literature such as exotic words, localism, barbarism, ethnography, ethnocultural word, gap etc. expression are used. In this study, a classification of Kyrgyz culture has been made based on the classification prepared by A. S. Yernagambetova for Kazakh language and separating the *realia* under three main titles. In the study which *realia* of the Epic of Coodarbeshim will be determined are emphasized. In the following sections, the conceptual framework and method of the study are mentioned. In the section of *realia* which are determined in the Epic of Coodarbeshim, the *realia* structures that we identified in the epic are separated into titles. In the conclusion section, evaluations are made and suggestions are made based on the *realia* identified in the work.

Key Words: *Realia*, cultural linguistics, Coodarbeshim Epic, Kyrgyz culture, Kyrgyz language

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Latince *realia* 'somut' anlamına gelen ve toplumların somut değerlerini yansıtan özolgu terimi 'yaşam' kavramıyla çok sıkı bir bağ içinde bulunup 'nesne, eşya' anlamlarına karşılık gelmektedir. Özolgu, diğer milletlerde bulunmayan, tarihe ve bir milletin kültürüyle yaşam tarzına ait olan nesne, kavram, olgudur. Bunların yanında özolgu terimi; deyim, atasözü, kalıp-

¹ Bu makale Prof. Dr. Cüneyt Akın danışmanlığında hazırlanan "Coodarbeşim Destanı'nın bağlam sözlüğünün oluşturulması (Abdikerim Asan varyantı)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Araştırma Görevlisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, aliysldg20@gmail.com, 0000-0002-2001-2581

laşmış söz biçimindeki söz öbeklerini de karşılar. Özolgu kavramından 1950'lerin başından beri söz edilmeye başlanmıştır. Günümüzde özolguyu karşılamak için 'egzotik sözcük', 'karşılığı olmayan sözcük', 'barbarizm', 'lokalizm', 'etnografizm', 'etnoleksema', 'etnokültürel sözcük', 'ülkebilimsel sözcük', 'boşluk' gibi ifadeler de kullanılmaktadır. M. L. Vaysburg, Y. M. Vareşçegin, V. G. Kostamarov, V. L. Rossels, A. E. Supron, G. D. Tomahin gibi bilim insanları özolgular hakkında çalışmalar yaparak bu konu hakkında çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır (Mosiyenko, 2014: 88-89).

Özolgular, ait olduğu halkın kültür ve dilinin zenginlikleridir. Özolgusal ifadeleri, karşılaştırma yapılan dilde bulunan sözcüklerden tamamen ya da kısmen ayrılan, tarih, kültür ve incelenen dilin konuşulduğu ülkenin yaşam tarzıyla ilişkili olguları ifade eden sözcükler olarak düşünmek gerekir (Alimjanova, 2016: 151).

Özolgu kavramı, çeviribilimden başka özellikle bilişsel dilbilim ve kültürdilbilim alanlarında da konu edilmektedir. Ancak her alanda bu kavramın tanımı ve tasnifi değişiklik göstermekte ve buna bağlı olarak incelemelerde farklı yöntemler ortaya çıkmaktadır (Boz, 2015: 292).

L. N. Sobolev, özolgu kavramıyla yaşamda karşılığı bulunmayan halka ait sözcük ve dönüşleri, yani hem diğer ülkelerin dillerinde hem de diğer ülkelerde bu tür nesne ve olayların yokluğu sebebiyle başka dillerde olmayan millî sözcükleri ifade etmektedir. L. S. Berhudarov özolgu kavramını; başka dillerde konuşan insanların günlük yaşamında olmayan durumları, kavramları ve nesnelere belirten bir sözcük olarak açıklar (Mosiyenko, 2014: 89).

V. L. Rossels özolguları; o halkın günlük yaşantısında olmayan ve erek kültürün diline çevrilmeyen kavramları, nesnelere ve olayları adlandıran yabancı sözlükler şeklinde tanımlamaktadır.

Özolgu terimini ilk olarak Olena Kozan (2014), Kültürdilbilim adlı kitapta kullanmıştır. Özolgular, çeviribilim açısından S. Vlahov ve S. Florin tarafından ilk kez *Neperevodimoye v Perevode* (1980) adlı eserde detaylı olarak ele alınmıştır.

Özolgular konusunda çalışan bilim insanları farklı tasnifler ortaya koymuşlardır. E. M. Vareşçegin ve V. G. Kostamarov millî Rus özolguları için özel bir tasnif yapmışlardır ve özolguları dokuz Yaptıkları tasnife baktığımızda Vareşçegin ve Kostamarov, 1917 yılından sonraki değişimin sonucu olarak ortaya çıkan ifadeleri "Sovyetizm" başlığı altında toplamıştır. Sovyetizm kavramı, diğer tasniflerle karşılaştığımızda farklı bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. A. S. Yermagambetova'nın tasnifi ise Kazak Türkçesine yönelik özel bir çalışmadır. Bu tasnifte Yermagambetova özolguları; "toplumsal ve tarihî özolgular", "coğrafik ve etnografik özolgular" ve "yaşama yönelik özolgular" olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. S. Vlahov ve S. Florin ise özolguları yer ve zaman yönünden ayırarak farklı bir bakış açısı ortaya koymuşlardır. Bu sınıflandırmalar da "nesneye göre sınıflandırma", "yere göre sınıflandırma" ve "zamansal bölümlenme" başlıkları altında incelenmiştir (Mosiyenko, 2014: 90-99).

Kazakların ve Kırgızların ortak tarihe sahip olmaları ve yaşam tarzlarının birbirine yakın olması gibi sebeplerden dolayı Yermagambetova'nın Kazak Türkçesine yönelik olarak hazırladığı tasnifi Kırgız Türkçesi için de uygun olacağı düşüncesiyle çalışmamızda kullanmayı tercih ettik. Bu tasniften yola çıkarak Kırgız Türkçesine ait özlöğulları ortaya koymaya çalışacağız.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın kavramsal çerçevesini; Coodarbeşim Destanı'nın Abdikerim Asan Varyantı'nda yer alan ve A. S. Yermagambetova'nın tasnifinden yola çıkarak belirlediğimiz özlöğusal ifadeler oluşturacaktır. Coodarbeşim Destanı'nda tespit edilen özlöğullar belirlendikten sonra özlöğullar, tasnifteki başlıkların altına sıralanacaktır. A. S. Yermagambetova'nın tasnifindeki başlıklara ait özlöğullar yoksa bu başlık yazılmayacaktır. Bu kapsamda Coodarbeşim Destanı'nın Abdikerim Asan Varyantı incelenecek ve tespit edilen özlöğusal ifadeler sınıflandırılacaktır.

3. Yöntem

Çalışmada, Kırgız sözlükleri ve lüzumlu görülen yerlerde Türkçe Sözlük kullanılarak Coodarbeşim Destanı'nda yer alan özlöğusal ifadeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca özlöğusal ifadelerin eserde yer aldığı sayfa ve satır numaraları da tanımların karşılarında verilecektir. Bu şekilde araştırmacıların özlöğusal ifadeleri orijinal eserde bulmalarında kolaylık sağlanacaktır.

4. Coodarbeşim Destanı'nda Tespit Edilen Özlöğusal İfadeler

Çalışmada, Coodarbeşim Destanı'nın Abdikerim Asan Varyantı'nda tespit edilen özlöğullar alt alta sıralanacak ve özlöğulların anlamları verilecektir.

4.1. Toplumsal ve Tarihi Özlöğullar:

4.1.1. İdari Bölümlerin ve Yerleşim Yerlerinin Adlandırılması:

ayıl: 1. Yerleşik bölge, köy. (C. D. 39/21)

cayıt: Mera, otlak. (C. D. 2/31)

curt: Yurt, vatan, ülke, memleket. (C. D. 31/45)

çep: Kale, istihkâm. (C. D. 69/18)

eçki talduu: Keçi söğütü, içinde keçi söğüdü bulunan yer. (C. D. 49/15)

el: Vatan, yurt, memleket, devlet. (C. D. 2/4)

kalaa: Kale, düşmandan korunmak amacıyla yapılan yapı. (C. D. 20/11)

konuş: Obanın konduğu, yerleştiği mahal, yaylak. (C. D. 19/13)

Ali YEŞİLDAĞ

korgon: Kale, düşmandan korunmak amacıyla yapılan yapı. (C. D. 40/18)

ordo: 1. Kağan otağı, hanlık merkezi, devletin yönetim merkezi, han saray. (C. D. 2/6)

saray: Saray, hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı. (C. D. 45/1)

4.1.2. Hayat Şartları ve Uğraşlarla İlgili Özellikler:

akta: İğdiş at. (C. D. 23/43)

andesin: Avcı, avı kendine iş edinen kimse, nişancı. (C. D. 4/23)

arda: Bir sonraki yıl yavru lamayan annesini emen tay veya buzağı. (C. D. 58/28)

argımak: Argımak, dayanıklılığı ve asaleti ile ünlü bir at cinsi. (C. D. 2/42)

arkar: Dağ koyunu, destanda geçen bir hayvan. (C. D. 3/20)

at: At, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan hayvan. (C. D. 1/14)

attan-: 1. Ata binmek, yola çıkmak, bir tarafa yönelmek. (C. D. 28/22)

attan-: 2. Yola çıkmak, sefere çıkmak. (C. D. 18/16)

at tokuru: Seyis, at bakıcısı. (C. D. 63/20)

aygır: Aygır, damızlık erkek at. (C. D. 24/3)

ayıl: 2. Oba, bir yerde konaklayan göçebe halk ve aile, oymak. (C. D. 42/28)

bee: Kısrak, dişi at. (C. D. 2/25)

betege: Genellikle koyunlar ve atlar için yem olarak kullanılan yabancı ot. (C. D. 39/35)

carğak: Koyun ya da keçinin derisi. (C. D. 2/16)

bıştı: Dört yaşına basan at. (C. D. 23/41)

buudan: Dayanıklı ve hızlı koşan cins at. (C. D. 15/7)

caydakta-: Hayvanın eyerini çıkarmak. (C. D. 55/11)

cayla-: Yaylamak, yaz mevsimini belirli bir yerde geçirmek. (C. D. 2/28)

celele-: Tayları, kulunları, atları yan yana sıraya sokarak bağlamak. (C. D. 2/29)

cetele-: Yedeğe almak. (C. D. 54/35)

cılıkı: Yılıkı, at, eşek gibi tırnaklı hayvan sürüsü. (C. D. 16/43)

cılıkçı: Yılıkçı, yılıkı bakan, besleyen kişi. (C. D. 17/5)

- cooru-:** Eyer veya semerin srtmesinden dolayı hayvanın sırtında yağır oluşmak, yara oluşmak. (C. D. 14/19)
- corgo:** Rahvan, yorga at. (C. D. 63/19)
- cort-:** Düşmanın ardından koşmak. (C. D. 5/29)
- cortuul:** Savaş amaçlı akın, sefer. (C. D. 73/26)
- çalış:** Yarı cins olan at. (C. D. 26/31)
- çobur:** Safkan olmayan at. (C. D. 23/21)
- kaktooç:** Binek atı. (C. D. 77/2)
- kara mal:** Büyükbaş hayvan. (C. D. 39/39)
- kayberen:** Dağ keçisi ve koyunlarının genel adı. (C. D. 3/7)
- kancığala-:** Eyerin terkisine koyarak bağlamak. (C. D. 33/31)
- kañtar-:** (Hayvanı) Otlamaması veya başını aşağı getirmemesi için atın dizginini eyerin kaşına asarak bağlamak. (C. D. 43/35)
- koçkor:** Koç, damızlık erkek koyun. (C. D. 54/11)
- kolturmaçta-:** Çocukların düşmemesi için eyerin iki tarafına ağaç koymak. (C. D. 66/13)
- kulun:** Altı aya kadarki at yavrusu. (C. D. 2/29)
- kuş:** Avcılıkta kullanılan yırtıcı kuş, alıcı kuş. (C. D. 2/23)
- klk:** İyi koşan, hızlı yrk at. (C. D. 3/1)
- mal:** Mal, evcil hayvanların genel adı. (C. D. 2/28)
- mergen:** Avcı, keskin nişancı. (C. D. 59/20)
- otorlo-:** Kışlığa gç etmek. (C. D. 19/10)
- şıypan-:** Sinekten korunmak, sinekleri uzaklaştırmak için kuyruğunu sallamak. (C. D. 25/7)
- şy-:** Atın yelesini veya kuyruğunu dğmlemek, bağlamak. (C. D. 3/1)
- tay:** Tay, bir yaşını doldurmuş at yavrusu. (C. D. 17/11)
- tayut:** Yem, hayvan yiyeceği. (C. D. 43/17)
- trt tlk:** Ev hayvanları olan at, inek, deve, koyun ve keçinin genel adı. (C. D. 2/28)
- tlk:** Tlek, bir yaşını doldurmuş ve tyn dkmş alıcı kuş. (C. D. 49/13)
- tulpar:** Hızlı at, asil at, savaş atı. (C. D. 17/26)

uçkaştır-: Birisini hayvanın üstüne kendinin ardına bindirmek. (C. D. 23/20)

ukuruk sal-: Kement atmak. (C. D. 25/21)

üyür: İçerisinde bir erkek hayvanın bulunduğu sürü, genellikle at sürüsü. (C. D. 17/9)

4.1.3. Sosyal Tabakaların, Rütbelerin Görev ve Hitapların İsimlendirilmesi:

aba: Yaşça büyük erkeklere söylenen söz, amca. (C. D. 30/42)

abışka: Yaşlı adam, ihtiyar. (C. D. 21/6)

aksakal: Yaşlı veya yaşça büyük insan. (C. D. 5/1)

ata: Baba. (C. D. 6/7)

bala: Büyüklerin küçüklere olan genel söylemi, yavrum. (C. D. 6/10)

baş: Baş, bir topluluğu yöneten kimse. (C. D. 3/17)

baybiçe: 1. Hanım, hatun. (C. D. 27/32)

baybiçe: 2. Yaşlı kadın. (C. D. 21/36)

bukara: Bir devletin veya hanlığın halkı, vatandaşları, tebaa. (C. D. 6/45)

ceen: Kızının çocuğu, torun. (C. D. 20/31)

çal: İhtiyar, yaşlı adam. (C. D. 5/1)

çerüü: Çeri, asker. (C. D. 2/24)

çoñ ene: Yaşlı kadınlara söylenen bir seslenme sözü. (C. D. 69/41)

ene: Anne. (C. D. 8/21)

elçi: Elçi, haberci. (C. D. 23/37)

han: Han, kağan, hükümdar. (C. D. 2/3)

kaniş: Han eşi, sultan. (C. D. 76/32)

karı: Yaşlı, ihtiyar kişi. (C. D. 2/36)

karıya: İhtiyar, yaşlı adam. (C. D. 21/42)

karool: Muhafız, bekçi, koruyucu. (C. D. 41/7)

kart: Yaşlı, ihtiyar kişi. (C. D. 6/14)

kartañ: Yaşlı, ihtiyar kişi. (C. D. 2/36)

kayın: Kayın, kadın veya erkeğin yaşlı akrabası. (C. D. 63/5)

kaynata: Kaynata, kayınpeder, kayınbaba. (C. D. 67/37)

kelin: Gelin, yeni evlenmiş veya genç evli kadın. (C. D. 2/8)

kempir: Yaşlı kadın. (C. D. 21/18)

kence: En küçük çocuk, son evlat. (C. D. 3/16)

kızıl eek: Çok yaşlı, ağzında dişi kalmamış ihtiyar. (34/34)

kul: Kul, köle, birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse. (32/7)

küç küyöö: İç güveyisi. (C. D. 62/42)

küyöö: Güveyi, kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası, damat. (C. D. 4/29)

nöökör: Hanın, beyin kahramanın yardımcısı uşak, hizmetçi. (C. D. 46/45)

sakçı: Bekçi, muhafız. (C. D. 9/14)

tayata: Dede, annenin babası. (C. D. 16/32)

tayene: Anneanne. (C. D. 21/5)

törkün: Kızın (gelinin) kendi akrabaları. (C. D. 8/31)

törö: Efendi, buyruğu yürüyen, sözü geöen kimse. (C. D. 15/36)

4.1.4. Halkın Tören, Gelenek Görenek ve Âdetleriyle İlgili Özołgular:

alçı: Oyunda kullanılan aşık kemiğinin öukur yanı. (C. D. 63/27)

bayge: At yarışlarında verilen ödöl, başarı karşılığında verilen armağan. (C. D. 3/2)

biyçi: Dansçı. (C. D. 58/24)

carçı: Öığırtkan, tellal. (C. D. 58/15)

ceñe: Düđünde geline kılavuzluk eden kadın. (C. D. 58/11)

comokçu: Masalçı, hikâye, efsane anlatan kişi. (C. D. 1/30)

öeöen: Söz cambazı, söz ustası. (C. D. 58/25)

öükö: Aşık kemiği; koyunun yahut keöinin diz kemiği. (C. D. 2/18)

ır: şarkı, şiir, türkü. (C. D. 1/28)

ırçı: Destancı, destan anlatıcısı, halk ozanı, şarkıcı. (C. D. 58/24)

komuzöu: Kopuzcu. (C. D. 58/24)

koyon tebiş: Bir tür çocuk oyunu, güreş. (C. D. 58/40)

kök buka: Yerde öukurlar kazıp top veya yuvarlak nesneyi bu öukurlara düşürerek oynanan çocuk oyunu. (C. D. 58/41)

Ali YEŞİLDAĞ

- kökbörü:** At üstünde tekeyi çekiştirmek suretiyle oynanan millî oyun. (C. D. 2/21)
- ordo:** 2. Merkez, ordo oynayanların daire teşkil ederek dizildikleri hat. (C. D. 2/18)
- öpkö çabış:** Tören ya da düğünlerde yeni kesilmiş hayvanın akciğer ile oynanan oyun. (C. D. 59/9)
- örgöö:** Yeni evliler için kurulan çadır. (C. D. 58/9)
- saka:** Aşık oyununda aşıkları vurmak için özellikle seçilmiş büyük aşık kemiği. (C. D. 63/27)
- şerine:** Sırayla yemek verme geleneği. (C. D. 2/35)
- teñge alış:** Dört nala koşan at üzerinden yerde yatan parayı elle almaya çalışılan oyun. (C. D. 59/14)
- teñge eñiş:** At üzeri kapışmalarda birbirini yıkmaya, birbirini düşürmeye çalışarak oynanan bir oyun. (C. D. 58/38)
- tokmok saldı:** Tören ya da düğünlerde başörtüsü bırakmak suretiyle oynanan oyun. (C. D. 2/33)
- töö çemey:** Eski bir Kırgız oyunu, deve çözme oyunu. (C. D. 59/17)
- 4.1.5. Halk Kültürüyle İlgili Özoğullar:**
- ak barañ / akbarañ:** Destanlarda yer alan bir tüfek. (C. D. 3/32)
- albarstı:** Albastı, dev türünden kadın varlık. (C. D. 14/32)
- alman:** Vergi, haraç. (C. D. 42/16)
- alp:** Dev, çok iri, olağanüstü güçlü masal yaratığı. (C. D. 41/15)
- ant kıl-:** Ant içmek, yemin etmek, söz vermek. (C. D. 29/41)
- añgame:** Halk hikâyesi. (C. D. 2/40)
- apı:** Kırgız halk hekimliğinde bir ilaç. (C. D. 67/44)
- arbak:** Ölmüş insanın hayali, atalar ruhu. (C. D. 4/9)
- ata curt:** Baba yurdu, öz vatan. (C. D. 20/8)
- ata konuş:** Baba ocağı. (C. D. 30/41)
- aybalta:** Ay balta, eskiden kullanılan savaş baltası. (C. D. 42/4)
- ayt-:** Halkbilimi ürünlerini anlatmak, söylemek, yakmak. (C. D. 2/39)
- aytış-:** Atışmak, karşılıklı deyiş söylemek. (C. D. 65/8)
- badana:** Destanlarda yer alan bir zırh. (C. D. 2/13)

bata: Dua. (C. D. 8/17)

beş kayıp: beş kayıp (beş bilinmez): nasip kayıp, nike kayıp, didar kayıp, kırsık kayıp, acal kayıp. (C. D. 42/31)

canıbar: Hayvanlara, yer ve suya saygı gösterilip değer verildiğinde kullanılan ifade. (C. D. 17/31)

celmoğuz: Kırgız ve Kazak sözlü edebiyatında yaşlı kadın görünümünde çoğunlukla yedi başlı yaratık, cadı. (C. D. 10/25)

ceti ata: Baba silsilesinden yedi tane dede, cet. (C. D. 33/16)

comok: Masal, efsane, destan, halk hikâyesi. (C. D. 1/28)

cüğüñ-: Diz çökmek, baş eğmek. (C. D. 6/9)

döö: Dev, mitik yaratık. (C. D. 30/27)

iyil-: Saygı göstermek için eğilmek. (C. D. 6/12)

kacarı: Geleneksel bir dokuma türü. (C. D. 2/14)

kandagay: 2. Savaşa girecek atın üzerine örtülen kalın deriden yapılmış örtü. (C. D. 49/11)

kandıręala-: Diz çökerek saygı göstermek. (C. D. 6/8)

kara: şerir ruh, habis kuvvet. (C. D. 26/5)

kaynatma kırma darı: Halk hekimliğinde kullanılan bir tür ilaç. (C. D. 64/26)

keşik: Dünürlerin getirdiği yiyecek, düğün dernekten getirilen yiyecek, birinin yemeğinin kalıntısı veya özel olarak biri için yediği yemekten ayrılmış parça. (C. D. 16/1)

keşte: Keşte, bir tür nakış. (C. D. 3/6)

kezek al-: (Bir düelloda) Saldırı hakkını önce kullanmak. (C. D. 54/5)

kezek ber-: (Bir düelloda) Düşmana ilk saldırı hakkını vermek, ilk saldırı hakkından vazgeçmek. (C. D. 53/29)

konok üy: Konuk odası. (C. D. 46/39)

kut: Kut, ilahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket; insanı yaşatan ruhani güç. (C. D. 49/43)

kun: İslam hukukuna göre, öldürme ve yaralamalarda suçlunun ödemek zorunda olduğu para ya da mal, diyet, kefarete. (C. D. 41/24)

küü: Kopuz vb. enstrümanlarla çalınan ezgi, nağme. (C. D. 2/39)

manasta-: Manas diye savaşa davet etmek. (C. D. 50/10)

Ali YEŞİLDAĞ

merziye ton: Yas elbisesi, kara giyim. (C. D. 9/31)

müçöl: İnsanın on ikinci, yirmi dördüncü, otuz altıncı gibi her on iki yılda bir gelen doğum yılı. (C. D. 12/2)

malaan: Kutsal olarak adlandırılan mezara bağlanan kırmızı renkli eskimiş bez ya da kumaş parçası. (C. D. 12/36)

namaz oku-: Namaz kılmak. (C. D. 21/37)

nike kayıp: Nikâh kayıp (nikâh bilinmez): “nerede, ne zaman, kiminle evleneceğin bilinmez.” anlamındaki söz. (C. D. 42/30)

olco: Ganimet. (C. D. 4/28)

ölüm tonu: Yas elbisesi, kara giyim. (C. D. 9/27)

salam ber-: Selamlaşmak, birbirine selam vermek, esenleşmek. (C. D. 6/15)

sanat: İbretlik söz, nasihat, süslü sanatlı söz. (C. D. 58/26)

sancıraç: Şecereci, şecere tutan kimse. (C. D. 58/25)

sayma: İşleme, nakış, el işi, ince iş. (C. D. 2/11)

sebeb: Halk hekimliğinde kullanılan bir ilaç adı. (C. D. 65/30)

sooğat: Ganimet veya avdan düşen ültüş, pay. (C. D. 12/16)

soot: Zırh, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen, demir ve tel levhalardan yapılmış giysi. (C. D. 41/45)

şükür namaz oku-: Şükür namazı kılmak. (C. D. 57/1)

terme: El tezgahında bez dokuma türü. (C. D. 2/14)

tör: Tör, bir yerde en saygın kişinin veya büyüklerin oturması için ayrılan yer, başköşe. (C. D. 41/44)

tumar: Muska, içinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt. (C. D. 18/22)

tuuğan kalaa: Memleket, doğum yeri, doğduğu şehir. (C. D. 61/41)

tuz kayıp: “Nasibin nereden geleceği belli olmaz, nerede ne yiyeceğin belli olmaz.” anlamında söz (C. D. 42/30)

ur-: Varlığına inanılan bir gücün öfkesine, gazabına uğramak. (C. D. 24/17)

ustukan: Saygın misafirlere ikram edilen kemikli et. (C. D. 52/34)

4.2. Coğrafi ve etnografik özlömler:

4.2.1. Coğrafi kavramlar:

- adır:** Tepe, tepelik, tepemsi yer. (C. D. 16/23)
- aşuu:** Geçit, iki dağ arasında dar ve uzun yol, derbent. (C. D. 18/41)
- bel:** Bel, dağ sırtlarında geçit veren çukur yer. (C. D. 36/30)
- böksö:** Dağ eteği. (C. D. 13/33)
- çayır:** Çığır, patika, keçi yolu. (C. D. 16/13)
- çöl:** Çöl, sahra, badiye. (C. D. 18/38)
- kaptal:** Dağ veya tepenin yamacı. (C. D. 36/34)
- kamğak:** Bozkırlarda ve çöllerde yetişen çalı türü. (C. D. 44/10)
- kapçığay:** Vadi, geçit, koyak, kanyon. (C. D. 43/6)
- marça:** Dağ eteklerinde oluşan tuzlu yer veya kayalık. (C. D. 9/19)
- talaa:** Step, kır. (C. D. 1/14)
- teskey:** Güneş görmeyen, gölgelik yer. (C. D. 3/24)
- too:** Dağ. (C. D. 1/13)

4.3. Yaşama yönelik özlömler:

4.3.1. Konut, yaşam alanları, mutfak eşyası, eşya:

- alaçık:** Küçük keçe ev. (C. D. 48/41)
- arkan:** Kendir, halat, kıl ya da yünden yapılmış kalın ip. (C. D. 58/42)
- bıçak:** Bıçak, bir sap ve çelik bölümünden oluşan kesici alet. (C. D. 35/45)
- böz:** Bez, pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput. (C. D. 66/13)
- caa:** Yay, ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk (C. D. 37/31)
- carak:** Silah, savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan araç. (C. D. 47/15)
- cebe:** Ok, yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. (C. D. 37/31)
- cüğön:** Dizgin, gemin uçlarına bağlanarak hayvanı kontrol etmeye yarayan kayış. (C. D. 17/20)

Ali YEŞİLDAĞ

çadır: Çadır, sık dokunmuş kalın bez veya plastik maddelerden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak. (C. D. 66/6)

çılbr: Yulara takılan ip ya da zincir. (C. D. 64/13)

çöntök: Cep, bir şey koymaya yarayan, giysinin belli bir yeri açılarak içine yerleştirilen astardan yapılmış parça. (C. D. 64/19)

çülük: Hayvanların burunlarına geçirilen ip, burunsalık, burunluk. (C. D. 50/24)

eer: Eyer, binek hayvanların sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne. (C. D. 29/6)

ilme: Tığ, dantel veya yün örmekte kullanılan ucu çengelli kısa şiş. (C. D. 2/10)

kamçı: Bir ucuna ip, deri vb. bağlı olan dövme aracı, kamçı, kırbaç. (C. D. 36/39)

kancar: Hançer, ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silah olarak kullanılan bir bıçak türü. (C. D. 76/4)

kazanbak: Kazanın kırılmaması için çubuktan örülmüş kılıf. (C. D. 68/42)

kerme: Hayvan bağlamak için gerilen urgan, ip. (C. D. 64/40)

kılıç: Kılıç, uzun düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki ucu keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah. (C. D. 6/38)

kilem: Halı, yere veya mobilya üzerine serilmek, duvara gerilmek için, genellikle yünden dokunan, kısa, sık ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı. (C. D. 2/14)

kömürköy: Araç gereç konulan küçük sandık. (C. D. 55/41)

kurcun: Heybe, iki gözlü torba. (C. D. 15/42)

kutu: Eşya konulan küçük sandık. (C. D. 64/19)

meş: Tulum, önü yarlımadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi. (C. D. 52/25)

namıyan: Para kesesi. (C. D. 22/16)

obodo: Kırgız halkının geleneksel keçe halısı, şırdak. (C. D. 2/12)

ok: Ok, yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. (C. D. 9/34)

oozdük: Gem, atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç. (C. D. 17/21)

otoo: Yaylaya giderken götürülen küçük sefer obası (çadır). (C. D. 66/22)

sakanak: Keregenin (çadırın duvarını oluşturan ağaç kafes) kısa çitaları. (C. D. 60/12)

salmoor: Sapan; iki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma aracı. (C. D. 60/12)

sandık: Sandık, tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası. (C. D. 15/31)

şamşar: Haıer, ucu eğri ve sivri, kamaya benzer, silah olarak kullanılan bir bıçak türü. (C. D. 55/39)

şayı: İnce bir kumaş türü. (C. D. 64/29)

temene: Çuvaldız, büyük iğne. (C. D. 31/17)

terdik: Teğelti. (C. D. 59/4)

teri: Deri, işlenecek duruma gelen hayvan postu. (C. D. 2/17)

tızgin: Dizgin, gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış. (C. D. 31/18)

tokum: Eyer takımı. (C. D. 55/16)

töşök: Döşek, yatak. (C. D. 21/19)

turman: Eyer takımları, tam süvari takımı. (C. D. 42/22)

üy: Ev, yalnız bir ailenin oturabileceği yapı (2/7)

4.3.2. Geleneksel kıyafetlerin, şapka ve süs eşyalarının isimleri:

akkalpak: Ak kalpak, beyaz keçeden yapılan başlık. (C. D. 1/1)

çokoy: Büyükbaş hayvanın baş derisinden yapılan çizme, keçe çizme. (C. D. 12/32)

kalpak: Kalpak, beyaz keçeden yapılan başlık. (C. D. 11/14)

kandagay: 1. Dağ keçi ve koyunlarının derisinden yapılmış, güreşlerde, dövüşlerde giyilen kispet. (C. D. 2/16)

tumak: Deriden yapılan kulaklı şapka. (C. D. 31/8)

4.3.3. Geleneksel yiyecek ve iğeceklerin isimleri:

bozo: Boza arpa, darı, mısır, buğday vb. tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş iğecek. (C. D. 48/11)

çay: Çay, bu yaprağın demlenmesiyle elde edilen iğecek. (C. D. 2/38)

ekçeme: Buğday, mısır veya bulgurla hazırlanabilen bir iğecek; boza. (C. D. 2/26)

karın: Koyun, keçi midesinden yapılmış kapta korunan tereyağı. (C. D. 16/2)

karta: Atın yağlı kalın bağırsağı. (C. D. 2/41)

kazı: Sucuk yapımında kullanılan atların karın yağı. (C. D. 2/41)

kımız: Kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılan az alkollü, ekşi bir Türk iğkisi. (C. D. 2/26)

kömöç: Köze gömülen veya kazanda pişirilen ekmek. (C. D. 20/14)

may: Yağ, hayvanların sütünden elde edilen bir tür yiyecek. (C. D. 21/16)

sarı may: Eritilmiş inek yağı. (C. D. 52/26)

sür kazı: Açık havada kurutulmuş karın yağı. (C. D. 16/2)

4.3.4. Ölçüler:

arkan boyu: Tahmini on metrelik uzunluk. (C. D. 28/36)

aş bışım: Yemek pişinceye kadar geçen vakit. (C. D. 44/12)

buta: Kurşun menzili, bir ok atımı (mesafe). (C. D. 25/3)

çay kaynam: Kısa zaman, çay kaynayacak kadar zaman. (C. D. 54/42)

karış: Karış, başparmak ile orta parmağın uçları arasındaki açıklık. (C. D. 75/17)

tay çabım: Tahminen 1,5-2 km. mesafe. (C. D. 58/33)

töş carı: Kulaç yarısı, kulacın yarısı kadar. (C. D. 55/42)

5. Sonuç

Coodarbeşim Destanı'nda yer alan Kırgız kültürüne ait özolguların tespiti yapılırken örnek aldığımız tasnifteki bazı başlıkların ve bazı kavramların birbirine çok yakın olması sebebiyle incelediğimiz özolguların hangi başlık altına yerleştirileceği hususunda bazı zorluklar yaşanmıştır. Tasnif yapılırken yaşanacak zorlukların en aza indirilmesini sağlamak için birbirine yakın kavramların birlikte alındığı ya da daha keskin çizgilerle birbirinden ayrıldığı daha belirgin başlıkların ortaya konması araştırmacılar için yararlı olacaktır.

Bu çalışma, A. S. Yermagambetova'nın Kazak diline yönelik yaptığı tasnif örnek alınarak hazırlanmış ve eserde tespit edilen özolgusal ifadeler üç ana başlık altında incelenmiştir.

İncelediğimiz eserin bir kahramanlık destanı oluşu sebebiyle Kırgızların köklü tarihinin, kültürünün ve sürdürdükleri yaşam tarzının bir sonucu olarak eserdeki "toplumsal ve tarihî özolguların" fazlalığı dikkat çekmektedir. Özolguların, bir toplumun millî ve kültürel değerlerini, gelenek göreneklerini ve yaşam tarzlarını yansıtmaları sebebiyle çalışmamızın Kırgızların kültürünü, dünya görüşünü, yaşam tarzlarını, somut değerlerini ve bunların yanında Kırgız dilinin zenginliğini ortaya koyacağını düşünmekteyiz.

Çalışmanın sonucunda tespit edilen bir diğer husus da Kırgız Türkçesinde tek sözcükten oluşan özolgusal fiillerin birçoğunun Türkiye Türkçesine aktarımında tek kelimeyle açıklanamamasıdır. Bu fiilleri açıklarken birden fazla kelimenin ya da cümlelerin kullanılması dikkat çekmektedir. Türkiye Türkçesinin zamanla değişen yaşam tarzları bazı kültürel değişimlere sebep olmuştur. Değişen bu yaşam tarzıyla beraber dünyayı anlamlandırma biçimleri de kullandıkları kelimelerin değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle ele aldığımız bazı kavramlar

Kırgız Türkçesiyle karşılaştırdığımızda Türkiye Türkçesinde boşluk durumundadır. Bu tarz çalışmaların artması lehçeler arasındaki boşlukların tespitinin yapılmasını sağlayacaktır.

Eserde tespit ettiğimiz özolguların Kırgız yaşamı ve Kırgız kültürü hakkında araştırmacılara ipucu vereceği ve bundan sonraki yapılacak özolgu çalışmalarını için de bir örnek teşkil edeceği kanaatindeyiz.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Alimjanova, G. M. (2016). *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim Dil-Kültür-İnsan*, Ankara: Gazi Kitabevi Yay.
- Akın, C. (2020). “Manas Ansiklopedisi’nde Özolgu İfadeleri” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 49, s. 211-221.
- Boz, E. (2015). “Dede Korkut Kitabı’nda Türk Özolguları” *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi-Dede Korkut ve Türk Dünyası*, 19-23 Ekim: s. 291-299.
- El-Sözdük, 13.05.2022, <https://tamgasoft.kg/dict/>.
- Kırbaşev, K. (1997). *Coodarbeşim, El Edebiyatı Serisi (Cilt III)*. Bişkek: şam Basması.
- Kozan, Olena (Ed.) (2014). *Kültürdilbilim (Temel Kavram ve Sorunlar)*, Ankara: Gazi Kitabevi Yay.
- Kırgızistan Türk Manas Üniversitesi Kırgızca-Türkçe Sözlük, 13.05.2022, <http://sozduk.manas.edu.kg/index.php>.
- Mosiyenko, L. V. (2014). *Kültürdilbilimde Özolguların Sınıflandırma Sorunu (Çev: E. Uğurlutan)*, *Kültürdilbilim (Temel Kavramlar ve Sorunlar)*, Ankara: Gazi Kitabevi Yay., ss. 87-99.

Ali YEŞİLDAĞ

Sadıkov, T. ve Şarşambayev, B. (2011). *Manas Destanı Kırgızca-Türkçe Büyük Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, 13.05.2022, <https://sozluk.gov.tr/>.

Yeşildağ, Ali (2021). *Coodarbeşim Destanı'nın Bağlamsal Sözlüğü'nün Oluşturulması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü* (Çev: A. Taymas), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kısaltmalar

C. D. *Codarbeşim Destanı*

Extended Summary

The realia, is a Latin adjective meaning 'realis, concrete, real'. This adjective is in a very strict connection with the concept of 'life' and corresponds to the meanings of 'object, thing'. The realia is an object, concept, and phenomenon that is not found in other nations, but that belongs to history and the culture and lifestyle of a nation. In addition to these, the term realia; it also meets phrases in the form of idioms, proverbs, stereotypes. The concept of realia has been mentioned since the early 1950s. Today, expressions such as 'exotic word', 'non-reciprocal word', 'barbarism', 'localism', 'ethnographism', 'ethnoleksema', 'ethnocultural word', 'territorial word', 'gap' are also used to correspond the realia. Scientists such as M. L. Vaysburg, Y. M. Vareşçegin, V. G. Kostamarov, V. L. Rossels, L. N. Sobolev, A. E. Supron, G. D. Tomahin have made studies about realia and expressed their various opinions on this subject.

L. N. Sobolev, with the concept of realia, expresses the words and turns of the people that do not exist in life, that is, the national words that are not available in other languages due to the absence of such objects and events in other countries. L. S. Berhudarov concept of realia; it explains situations, concepts and objects that are not present in the daily life of people speaking in other languages.

In the opinion of V. L. Rossels, realia; it defines concepts, objects and events that are not in the daily life of the people and that are not translated into the language of the target culture as foreign dictionaries that name them.

Olena Kozan first used the term 'realia' in the book Kültürdilbilim (Cultural Linguistic). The realia were discussed in detail for the first time in Neperevodimoye v Perevode (1980) by S. Vlahov and S. Florin in terms of translation studies. Scientists working on Realia made different classifications. When we look at the classification made by E. M. Vareşçegin and V. G. Kostamarov, the title "Sovietism" is remarkable. The classification of A. S. Yermagambetova

is a special study of the Kazakh language. In this classification, Yermagambetova the realia; it has been examined under three main titles: "social and historical realia", "geographic and ethnographic realia" and "life-oriented realia". On the other hand, S. Vlahov and S. Florin, by separating the realia in terms of place and time, put forward a different point of view. These classifications are also examined under the titles "classification by object", "classification by location" and "temporal division".

In this study, we adapted the classification of Yermagambetova, which was made for the language of the Kazakhs, whose culture and lifestyle is almost the same with the Kyrgyz, to the realia determined in the Coodarbeşim Epic. Based on this classification, we will try to reveal the realia of Kyrgyz Turkish.

As a results;

While determining the realia of Kyrgyz culture in the Coodarbeşim Epic, it was determined that some difficulties were experienced in categorization due to the fact that some titles and some concepts in the classification we took as an example were very close to each other. For this reason, it will be beneficial to make new classification studies. In order to minimize the difficulties encountered in classification, classifications in which the distinctive features of the realia concepts are more pronounced will be more beneficial for researchers.

This study was prepared by taking the classification made by A. S. Yermagambetova for Kazakh language as an example, and the realia expressions determined in the work were examined under three main titles.

Among the realia expressions in the work, the excess of "social and historical realia" stands out. This study will reveal the world view, culture, life style and concrete values of the Kyrgyz because the realia reflects the national and cultural values, traditions and lifestyles of a society.

Another point that draws attention as a result of the study is that many of the single-word esoteric verbs in Kyrgyz Turkish cannot be explained in a single word in their translation into Turkey Turkish. It draws attention to use more than one word or sentence while explaining these verbs. These concepts are a sign of gap in Turkey Turkish. The increase in such studies will enable the determination of the gaps between the dialects.

We believe that the realia we have identified in the work will give clues to the researchers about Kyrgyz life and Kyrgyz culture and will serve as an example for future realia studies.